

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-52>

УДК УДК 331.556.4:339.9

ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

TRENDS OF INTERNATIONAL MIGRATION OF HUMAN RESOURCES OF UKRAINE

Руденко Оксана Анатоліївнакандидат економічних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0713-5405>**Несененко Ілля Юрійович**магістр,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5310-5028>**Сторчак Владислав Сергійович**магістр,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-0079-1014>**Rudenko Oksana, Nesenenko Ilya, Storchak Vladyslav**
Cherkasy State Technological University

У статті розглядається напрямок міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій, де приділено особливу увагу позитивним та негативним чинникам, ознакам виникнення міграційних процесів, проблемам в системі державного управління України та їх вплив на ефективність проведення бойових дій. Здійснено аналіз міграції людських ресурсів України, розглянуто теоретичні аспекти, демографічні проблеми та запропоновано напрями вдосконалення. Аналіз теоретичного обґрунтування міграційних процесів, свідчить, що сукупність принципів, яких слід дотримуватися при вивченні міжнародної міграції, потребують подальшого розгляду. Зважаючи на динамічність глобального економічного середовища, питання міжнародної міграції людських ресурсів як форми міжнародних економічних відносин є важливим і викликом для міжнародної спільноти.

Ключові слова: міжнародна міграція, людські ресурси, геоекономічна трансформація, демографічні проблеми, криза.

The article examines the direction of international migration of human resources in the conditions of geo-economic transformations, where special attention is paid to positive and negative factors, signs of the emergence of migration processes, problems in the state administration system of Ukraine and their impact on the effectiveness of hostilities. An analysis of the migration of human resources of Ukraine was carried out, theoretical aspects, demographic problems were considered, and directions for improvement were proposed. Analysis of the theoretical justification of migration processes shows that the set of principles that should be followed when studying international migration require further consideration. Considering the dynamism of the global economic environment, the issue of international migration of human resources as a form of international economic relations is important and a challenge for the international community. Demographic problems of Ukraine, hostilities, decrease in budget revenues and increase in the pension burden are largely due to the migration of the able-bodied population and young professionals. Also, the trend of migration and natural population movement that has developed in Ukraine over the past 25 years poses a threat to the state not only from a demographic, but also from an economic point of view. Due to the unfavorable demographic situation in Ukraine and the influence of external migration processes, there is a decrease in the labor force, which is of a permanent nature. There are negative changes in the labor market participation of age groups: 1) the share of 15–19-year-olds in the workforce is increasing; 2) the share of 60+-year-olds in the workforce is increasing; 3) the share of 24–50-year-olds in the workforce is decreasing. The main reasons for migration from Ukraine are the low level of the minimum and average monthly wages, the low share of wages in the income and expenses of households, as well as the low level of social protection of workers and their families due to the delay in the payment of wages and the low level of implementation of collective agreements.

Keywords: international migration, human resources, geo-economic transformation, demographic problems, crisis.

Постановка проблеми. Проблема народонаселення є одним з найскладніших викликів, що постали перед Україною з часу відновлення незалежності в 1991 році: оптимістична пропаганда 1990-х років проте, що «нас 52 мільйони людей», яка була нереальною навіть тоді, зараз здається цифрою з іншої реальності. Через перевищення кількості померлих над кількістю народжених, масову міграцію населення, особливо молоді, низьку народжуваність та складні соціально-економічні умови, депопуляція стала звичним явищем в Україні.

Дійшло до того, що ніхто не може точно сказати, скільки людей проживало в Україні до початку повномасштабного вторгнення. За урядовими оцінками, станом на 1 грудня 2019 року в Україні проживало 37,3 мільйона осіб (без урахування тимчасово окупованих територій). Водночас, за оцінкою Державної служби статистики, станом на 1 лютого 2022 року в Україні (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим) проживало 41,1 мільйона осіб. Щорічне скорочення становить понад 420000 осіб у 2000 році [5].

Зазначимо, що за даними Євростату, населення України станом на 1 січня 2022 року становило 41 мільйон осіб. Водночас, за даними Світового банку, населення України у 2021 році становило 43,8 мільйона осіб. Майже ідентичні дані наводить і ООН. Таким чином, навіть за найскромнішими підрахунками, населення України за 30 років скоротилося на понад 8 мільйонів осіб [7].

На жаль, повномасштабне російське вторгнення прискорило депопуляцію і спричинило справжню демографічну катастрофу з десятками тисяч жертв і мільйонами внутрішньо переміщених осіб та мігрантів.

На порядку денному вже стоїть більше десятка менших проблем, таких як відновлення житла, робота з внутрішньо переміщеними особами, повернення внутрішньо переміщених осіб з-за кордону, підвищення народжуваності та боротьба з ранньою смертністю. Крім того, міграційні потоки можуть збільшитися після повного відкриття кордонів, які зараз закриті для більшості чоловіків. Сюди входять «возз'єднання сімей», трудова міграція та реабілітація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням геоekonomічних трансформацій у глобалізованому світі займалися такі вчені, як Н. Р. Алієва, Л. М. Батурін, В. М. Белоусов, М. А. Беляченко, О. Г. Білорус

[1], А. В. Бузгалін, Л. Ю. Гальчинський, Н. М. Грущинська, П. С. Єщенко, Р. О. Заблоцька, М. Н. Дудін, Т. В. Кальченко, Л. О. Кібальник [2], А. Ф. Констант, Е. Г. Кочетов, Т. М. Мельник, В. Є. Новицький, Т. В. Орехова, А. О. Остап'юк, Ю. М. Пахомов, Р. В. Сіденко, З. Д. Сінг, Я. М. Столярчук, Н. В. Стукало, І. В. Тараненко, А. С. Філіпенко, М. П. Флейчук, І. В. Хаджинов, К. Ф. Циммерманн, Ю. І. Чентуков, А. А. Чухно, К. В. Шиманська [3; 4] та інші. Зокрема, вони вивчають міграцію та вплив центрів геоekonomічного розвитку, геоekonomічні переваги країн на світовому ринку товарів і послуг, геоekonomічні трансформації в умовах світової фінансової кризи та макрофінансової нестабільності, а також значення окремих чинників геоekonomічних переваг. Однак більш глибоких досліджень потребують закономірності міграційних процесів у контексті геоekonomічних трансформацій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Численні проблеми, з якими стикаються країни у зв'язку з міжнародним переміщенням людських ресурсів, свідчать про недосконалість механізмів регулювання міграційних процесів та їх не адаптованість до викликів сучасного демографічного, економічного, політичного, правового та культурного середовища. Таку ситуацію можна пояснити недоліками теоретичних засад формування цих механізмів. Це пов'язано з тим, що остання втрачає свою актуальність в умовах стрімкого розвитку процесів глобалізації та посилення впливу формальних і неформальних інститутів на рух людських ресурсів, у тому числі у формі міжнародної міграції.

Формулювання цілей статті. Науковим обґрунтуванням є аналіз міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоekonomічних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання міжнародної міграції активно вивчається в наукових дослідженнях за кордоном, починаючи з 1990-х років. Основними причинами цього є зростаючі соціальні, демографічні та екологічні проблеми людства, виснаження національних ресурсів, неможливість ефективної реалізації геоekonomічних стратегій, а також посилення розшарування суспільства на основі конфліктів інтересів і політичних суперечок. Ці проблеми є, серед іншого, наслідком міжнародної міграції та зростання навантаження від мігрантів на країни та регіони. З іншого боку, ці проблеми також є передумовами для подальшої інтенсифікації міжнародної міграції людських

ресурсів і втрати країнами свого людського потенціалу. Розглянемо статистику кількості перетинів кордону України на рис. 1.

Невтішною також є статистика кількості українців у країнах Європи зображена на рис. 2.

У загальному вигляді макроекономічна теорія розглядає чинники міграції населення (стан економічного розвитку країни, що спонукає до міграції), а також окреслює її наслідки (вплив на ринок праці, динаміку середньої

заробітної плати, сукупний попит). На нашу думку, макроекономічна теорія вивчає еміграцію як таку, а середовище, в якому вона відбувається, фактично стан середовища до і після міграції. Просторовий вимір міграції також є важливим. Це пов'язано з тим, що в міграційних переміщеннях беруть участь різні країни і, відповідно, вивчаються різні середовища. Однак, оскільки факт міграції визначається не середовищем, а рішеннями суб'єктів

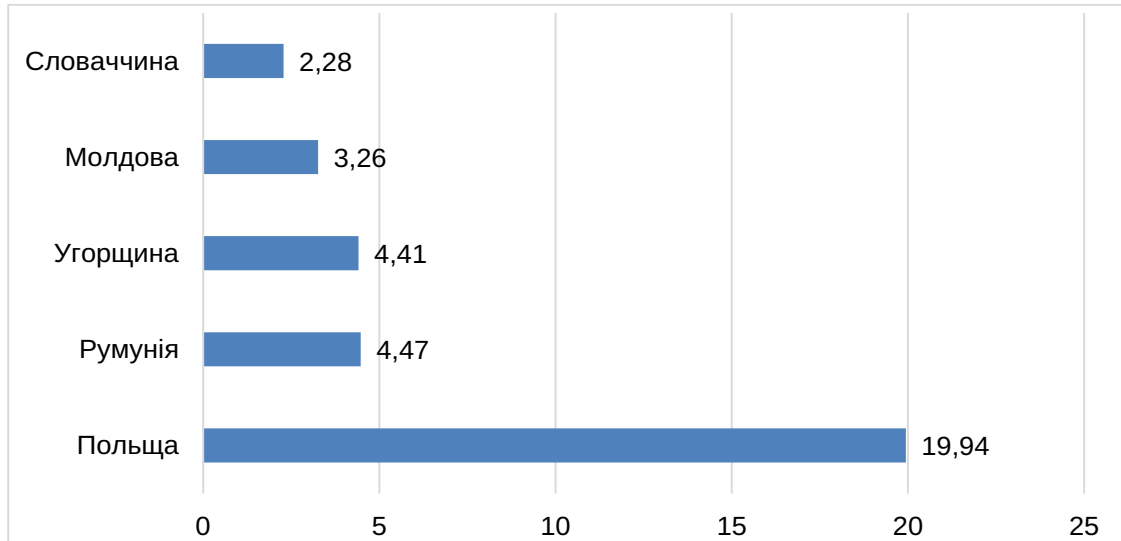

Рис. 1. Кількість перетинів кордону України

Примітка: виїзд та вїзд з 24.02.2023 по 01.05.2023, млн осіб за даними Державної прикордонної служби

Джерело: [5]

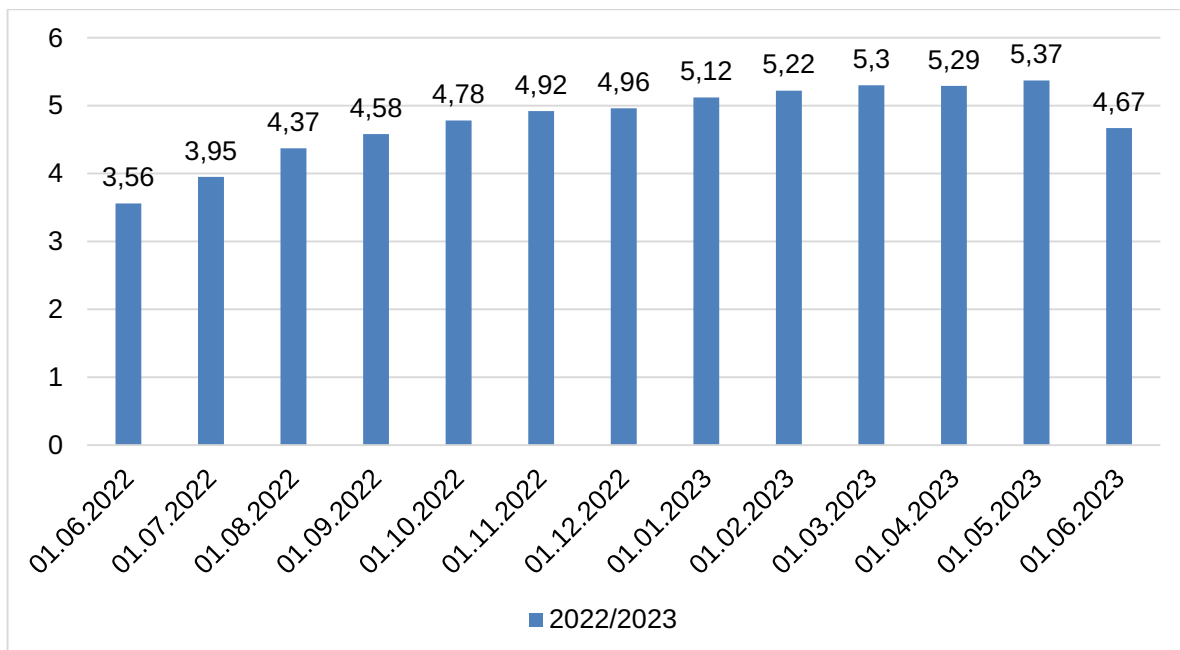

Рис. 2. Кількість українців у країнах Європи, млн осіб

Джерело: [5]

міграції (мігрантів), вивчення тих самих факторів і наслідків переноситься на інший рівень, а саме на мікроекономічний, тобто на рівень індивідів як економічних суб'єктів, які приймають рішення про міграцію (такі рішення мають економічну природу, а мігранти оскільки мігрант оцінює можливості та втрати від міграції). У другому випадку суб'єктом таких рішень є домогосподарство, де один із членів домогосподарства аналізує переваги та недоліки міграції.

Отже, логічно досліджувати міграційні процеси через гео економічні трансформації, соціально-економічний розвиток через призму міжнародної міграції, економічний інструментарій оцінки середовища міграційних процесів, регулювання міжнародної міграції.

Глобальні теорії передбачають закономірності міжнародної міграції в глобалізованому світі. Водночас систематизація теорій міжнародної міграції за цими групами є досить умовною. Це пов'язано з тим, що виникнення теоретичних знань про міжнародну міграцію відбувалося в процесі еволюції та ускладнення економічних теорій та їх симбіозу. Тому, виходячи зі змісту цих теорій у науковій літературі та висновків основних перспективних досліджень, вони позиціонуються на перетині площин глобальної теорії, макроекономічної теорії, мікроекономічної теорії та інституціональної теорії.

В основі методології наукового вивчення та пояснення закономірностей міжнародної міграції лежать принципи, які мають бути адаптовані до її економічної природи та враховувати сучасний характер, передумови та наслідки міграційних переміщень. Тому сукупність принципів, яких слід дотримуватися при вивченні міжнародної міграції, потребує подальшого розгляду. Для прикладу, принципи, які використовуються в наукових дослідженнях міжнародної міграції, проаналізував Г. Р. Заремба [6, с. 41–42] (табл. 1).

Крім того, специфічне середовище кожної країни можна виділити на основі її ролі у фор-

муванні міграційного коридору (країна походження або країна призначення). З цієї точки зору можна зробити висновок, що середовище кожної країни в двосторонньому міграційному коридорі відрізняється.

Складний і багатофакторний характер міграційного процесу зумовлює необхідність розробки науково обґрунтованих класифікацій на методологічному рівні дослідження проблем міжнародної міграції (особливо в умовах посилення її міждисциплінарного характеру), що дасть можливість подальшої диференціації факторів інституційного середовища, пов'язаних з міграційними процесами. Це було б можливо. На практиці відсутність розроблених класифікацій та узгодженого в міждержавному та національному законодавстві понятійно-категоріального апарату такого роду ускладнює облік та статистичну обробку інформації про розміри та інтенсивність міграційних потоків між державами, розміри міграційних центрів, чисельність окремих категорій мігрантів за правовим статусом тощо. Причому інститути, які це регулюють, будуть відрізнятися залежно від статусу суб'єктів міжнародних економічних відносин та відповідних інституційних суб'єктів, що регулюють міграційні процеси. А неточність термінології щодо видів міжнародної міграції та системи класифікаційних ознак спричиняє проблеми комунікації між такими інституційними суб'єктами щодо регулювання досліджуваного процесу. Моделі взаємозв'язку формальних і неформальних інститутів у сфері міжнародної міграції. Неформальні правила є джерелом формування і зміни формальних правил. Неформальні правила є розширенням і продовженням формальних правил. Неформальні правила замінюють формальні правила. Існування міграційних коридорів для нелегальних мігрантів має свої Існування коридорів нерегульованої міграції вимагає створення формальних інституційних систем моніторингу, обліку та контролю Поява організаційних практик самих мігрантів, засно-

Таблиця 1

Принципи, використані у наукових працях з проблем міграції

Принцип	Виявлення	Принцип	Виявлення
Принцип тривалості	Дихотомія «темпоральність-постійність»	Принцип мобільності	Фізична
	Темпоральність як самовизначення		Постматеріальна
Принцип просторовості	Географічний		Вертикальна
	Комунікаційний		Горизонтальна

Джерело: [6, с. 41–42]

ваних на моделях і традиціях мігрантських мереж, є відповіддю на існуючу регуляторну систему [3; 4].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Зважаючи на динамічність глобального економічного середовища, питання міжнародної міграції людських ресурсів як форми міжнародних економічних відносин є важливим і викликом для міжнародної спільноти. Соціальний реляційний капітал концептуалізує ключові елементи середовища формування та перебігу міграційного процесу і комплексно позиціонує їх для пояснення закономірностей міжнародної міграції.

Зростає значення людських ресурсів для побудови конкурентоспроможних економік, адаптованих до майбутніх викликів, посилює потребу у вивченні міжнародної мобільності людських ресурсів як механізму транскордонного перерозподілу. Це може сприяти виявленню причинно-наслідкових зв'язків між міжнародною міграцією та формуванням людських ресурсів як конкурентного ресурсу в різних країнах. Зокрема, буде визначено сферу застосування різних категорій людських ресурсів у процесі досягнення цілей сталого розвитку та залучення цих категорій людських ресурсів до різних видів міжнародної міграції. Це дасть змогу визначити

шляхи втрати людських ресурсів та джерела їх відновлення для різних категорій людських ресурсів.

Демографічні проблеми України, воєнні дії, зниження бюджетних надходжень та зростання пенсійного навантаження значною мірою зумовлені міграцією працездатного населення та молодих спеціалістів. Також тенденція міграції та природного руху населення, що склалася в Україні за останні 25 років, становить загрозу для держави не лише з демографічної, а й з економічної точки зору. Через несприятливу демографічну ситуацію в Україні та вплив зовнішніх міграційних процесів відбувається скорочення робочої сили, яке має перманентний характер. Відбуваються негативні зміни в обсягах участі на ринку праці вікових груп: 1) зростає частка 15–19-річних у складі робочої сили; 2) зростає частка 60+-річних у складі робочої сили; 3) зменшується частка 24–50-річних у складі робочої сили. Основними причинами міграції з України є низький рівень мінімальної та середньомісячної заробітної плати, низька частка заробітної плати у доходах та витратах домогосподарств, а також низький рівень соціального захисту працівників та їхніх сімей через затримку виплати заробітної плати та низький рівень виконання колективних договорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білорус О. Г. Транзитивні країни у світосистемі постіндустріального глобалізму (Частина 1). *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 7–8 (1). С. 3–6. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eccha-do_2013_7-8\(1\)_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eccha-do_2013_7-8(1)_2).
2. Кібальник Л. О. Основні напрями геоекономічних трансформацій в умовах світових фінансових криз. *Міжнародні відносини Серія «Економічні науки»*. 2014. № 4.
3. Шиманська К. В. Геоекономічні трансформації та їх зв'язок з економічним, соціальним та технічним розвитком країн та регіонів. *Ефективна економіка*. 2017. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5653>.
4. Шиманська К. В. Детермінанти міжнародної міграції: інституційний підхід. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2017. № 1 (13). С. 188197.
5. Державна прикордонна служба України. Офіційний сайт. URL: <https://dpsu.gov.ua/>
6. Заремба Г. Р. Зовнішня міграція українців. Стан дослідження. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 62. С. 3945. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2014_62_7
7. Офіційний сайт Європейського союзу. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>

REFERENCES:

1. Bilorus O. H. (2013) Tranzytyvni krainy u svitosystemi postindustrialnoho hlobalizmu (Chastyina 1) [Ekonomicnyi chasopys-XXI]. № 7–8(1). P. 3–6. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_7-8\(1\)_2](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2013_7-8(1)_2) (in Ukrainian)
2. Kibalnyk L. O. (2014) Osnovni napriamy heoekonomichnykh transformatsii v umovakh svitovykh finansovykh kryz. [Mizhnarodni vidnosyny Serii «Ekonomiczni nauky»]. № 4. (in Ukrainian)
3. Shymanska K. V. (2017) Heoekonomichni transformatsii ta yikh zviazok z ekonomichnym, sotsialnym ta tekhnichnym rozvytkom krain ta rehioniv. [Efektyvna ekonomika]. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5653> (in Ukrainian)

4. Shymanska K. V. (2017) Determinanty mizhnarodnoi mihratsii: instytutsiinyi pidkhid [Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka]. № 1 (13). P. 188–197. (in Ukrainian)
5. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy. Ofitsiinyi sait. URL: <https://dpsu.gov.ua> (in Ukrainian)
6. Zaremba H. R. (2014) Zovnishnia mihratsiia ukrainsiv. Stan doslidzhennia [Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky]. Vyp. 62. P. 3945. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/staptp_2014_62_7 (in Ukrainian)
7. Ofitsiinyi sait Yevropeiskoho soiuzu. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (in English)